folk/ed. Derg, 2021; 27(3)-107. sayı
DOI: 10.22559/folklor.1796

Araştırma makalesi/Research article

Fatima Bakhaï'nin *Dounia* Adlı Romanında Osmanlı İmparatorluğu Dönemindeki Cezayirli Kadınlar

Algerian Women in the Ottoman Empire Period in Fatima Bakhaï's Novel Entitled *Dounia*

Ayşe Tomat Yılmaz*

Öz

Frankofon Cezayir Edebiyatı'nın gerek Avrupa'da gerekse Türkiye'de üzerinde çok az çalışılan yazarları arasında yer alan Fatima Bakhaï *Dounia* adlı kurgusal yapıtını 1995 yılında yayımlar. Bakhaï söz konusu romanında, Cezayir'deki Osmanlı İmparatorluğu egemenliği döneminin sonlarından Fransız sömürgecilerin ülkeyi ele geçirdikleri zamana kadar, Cezayir'de yaşanan tarihsel, toplumsal ve siyasal değişimleri Dounia adındaki bir genç kızın yaşamı üzerinden anlatır. Böylelikle, Dayılar Devri'nin sonları, Fransızların Cezayir'i ele geçirme girişimleri ve ulaştıkları zafer romanın tarihsel arka planını oluştururken, Dounia'nın ve Cezayir halkının gündelik yaşamı ise yapıtın kurgusunu meydana getirir. Yazar, iki ayrı bölümden oluşan romanında, bir yandan

Geliş tarihi (Received): 02.03.2021 – Kabul tarihi (Accepted): 09.07.2021

* Dr.,Lyon Eğitim Ataşesi. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, T.C. Lyon Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği.
ayse_tomat@hotmail.com. ORCID 0000-0001-8631-2854

toplumun geleneksel düzenine koşulsuz boyun eğen ve yaşamları boyunca sessizliğe mahkum edilen kadınları betimler. Diğer yandan da Dounia gibi iyi eğitim görmüş, ataerkil düzene ve içinde yaşadığı toplumun basmakalıp değerlerine başkaldıran kadınları kaleme alır. Nitekim hem tarihsel hem de kurmaca kişileri aracılığıyla, Cezayir toplumunu anlatır. Bu bağlamda, söz konusu çalışmada Fatima Bakhaï'nin *Dounia* adlı romanında yer alan kadınlar, Cezayir'de yaşanan tarihsel ve toplumsal değişimlere koşut olarak irdelenir.

Anahtar sözcükler: *Frankofon Cezayir edebiyatı, kadın, Osmanlı imparatorluğu, Fatima Bakhaï, Dounia*

Abstract

Fatima Bakhaï who takes place amongst the writers of Francophone Algerian literature who are very few worked in Europe and in Turkey published her novel entitled Dounia in 1995. In her novel, Bakhaï tells about the historical, social and political changes that took place in Algeria from the end of the period of Ottoman Empire rule in Algeria to the time when the French colonialists took over the country, through the life of a young girl named Dounia. Thus, while the end of the Ottoman Empire, the attempts of the French to capture Algeria and the victory they reached form the historical background of the novel, the daily life of Dounia and of the Algerian people constitute the fiction of the work. In her novel, which consists of two separate parts, the author depicts women who, on the one hand, submit to the traditional order of society unconditionally and are condemned to silence throughout their lives. On the other hand, she writes well-educated women like Dounia, who rebel against the patriarchal order and the stereotypes of the society in which they live. Indeed, she narrates Algerian society through both historical and fictional characters. In this context, the women in Fatima Bakhaï's novel Dounia are examined in parallel with the historical and social changes in Algeria in this study.

Keywords: *Francophone Algerian literature, woman, Ottoman empire, Fatima Bakhaï, Dounia*

Extended summary

The situation of women in society has undergone drastic changes throughout human history. It is generally known that in ancient times and in hunter-gatherer societies women were equal to men and sometimes even superior to men. However, with the development of civilizations and transition from matriarchal periods to patriarchal periods, the situation of women in society has also evolved. In the patriarchal order, women who fall into deep silence are seen as second-class and are alienated from society.

One of the societies where women have to accept male domination is Algeria, which is firmly attached to cultural values passed down from generation to generation. Algerian women who have just started to lead many street movements and gradually express their

opinions today have faced the barbarism of men throughout history. In this society, women face gender discrimination as soon as they are born and are humiliated throughout their lives. This situation of women is also reflected in literary works. Thus, many authors, especially women authors write about the situation of Algerian women. One of the authors who has taken the role of spokesperson for the silent women of her country through her works is Fatima Bakhaï.

Fatima Bakhaï chronologically describes the events in Algeria in her fictional work entitled *Dounia*, published in 1995. *Dounia* which takes place in the city of Oran in Algeria, consists of two parts. In the first part, the author depicts the daily lives of the Algerian people at the end of the time of the Ottoman Empire and in the second part, she describes the irregularities after the arrival of the French colonialists in the country.

Bakhaï also tells two different types of women living in Algeria during that period in her novel. The first of these are traditional women such as Mâ Lalia, Zahra, Khalti Baya and M'Barka, who have to live in accordance with the strict rules imposed on them by traditions, men and society, and who obey the social order unconditionally. The women in question are molded by traditions, the rules of the patriarchal order and the prohibitions of religion. In the novel, they are generally noted for their traditional life styles and superstitions. These women are born in the family life of Algerian society which is full of traditions and learn from an early age that men are superior are always regarded as second-class. They cover their heads and don't walk around because of the rules of both the patriarchal order and the religion. They usually go out with someone, and at such times, they quickly walk through places where the men are present, especially when they are passing by the coffee shop. They burn incense or cast lead to protect themselves and their loved ones. Sometimes they go to the grave and pray. These women, who reach the awareness of the gender division of society at an early age, have to accept male domination throughout their lives and never have the power to defend themselves.

On the other hand, Bakhaï writes women such as Dounia who rebel against the patriarchal order and the stereotypes of the society in which they live. Dounia whose name means life has beautiful hair like autumn leaves in different shades and she is very lucky compared to her peers because her merchant father, Si-Tayeb, is different from the other men of the society. Si-Tayeb loves Dounia very much and always talks to her for a long time. He often gives her gifts. He wants his daughter to have a good education, so he sends her to school. Dounia who is aware of the possibilities that her father offers her, has a rebellious nature. She revolts against the traditions of the society she lives in at every opportunity. Moreover, she never hesitates to express her thoughts on the Ottomans/Turks. However, Dounia's revolt against the Turks evolves in parallel with historical changes. Dounia who is disturbed by the Turkish presence in her country and who states that she would never marry with a Turk changes her thoughts with the arrival of the French in Algeria. She doesn't want the French colonizers to capture her country. Therefore, she defends the Turks this time and fights against the French.

In the novel, in addition to Dounia, Hasan Bey's first wife, Lalla Badra, is one of the

other spirited women. Lalla Badra is completely different from the women around her; she rides a horse and wields very good weapons. She is not afraid of her husband like the others; on the contrary, her husband is afraid of her. Another example of the rebellious woman in the novel is Naima, who opposes her family despite all their impositions.

As can be seen, two different types of women living in Algeria are depicted in Fatima Bakhaï's novel. These are traditional and rebellious women. According to the novel; women such as Mâ Lalia, Zahra, Khalti Baya and M'Barka take for granted the situation they are in. Therefore, they obey the patriarchal order, traditions and men unconditionally. On the other hand, Dounia, Lalla Badra and Naima are courageous women who are not afraid to revolt against the stereotypes of their society and sometimes against their enemies in order to protect their country. As a result, it is clear that Bakhaï reveals the women of her country and the evolution of these women in parallel with the historical and social changes through historical and fictional figures.

Giriş

Kadınların toplum içindeki durumları insanlık tarihi boyunca köklü değişikliklere uğrar. Genellikle, ilk çağlarda ve avcı-toplayıcı topluluklarda kadınların erkeklerle eşit oldukları, üstelik kimi zaman erkeklerden bile daha üstün oldukları bilinir. Ancak uygarlıkların gelişmesi ve anaerkil dönemlerden ataerkil dönemlere geçilmesi ile kadınların toplum içindeki durumları da evrim geçirir. Ataerkil düzenle birlikte, derin sessizliğe bürünen kadınlar ikinci sınıf bireyler olarak görülüp topluma yabancılaştırılırlar.

Kadınların kendilerine belirlenen kalıplar doğrultusunda yaşadığı ve erkek egemenliğini kabul etmek zorunda kaldığı toplumlardan biri de kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel değerlere sıkı sıkıya bağlı olan Cezayir'dir. Günümüzde, birçok sokak hareketine öncülük etmeye ve düşüncelerini yavaş yavaş dile getirmeye başlayan Cezayirli kadınlar tarih boyunca erkeklerin barbarlıklarıyla karşı karşıya kalmışlardır. "İslam ülkelerinde kadınların peçe ardına gizlenmesi ya da diğer ülkelerde de yaygın uygulaması olan kadının erkeklerden ayrı yaşaması, perde arkalarına, kafes gerilerine, harem dairelerine kapatılması bu gaddarlık ve barbarlığın canlı örnekleridir" (Millett, 2000: 83).

Nitekim, ataerkil düzenin kuralları doğrultusunda yaşayan Cezayir toplumunda, kadınların doğar doğmaz cinsiyet ayrımcılığıyla karşılaştığı, yaşamları boyunca erkek egemenliğini kabul etmek zorunda kaldığı ve sürekli aşağılandığı açıktır. Kadınların içinde bulunduğu bu durum yazın yapıtlarına da yansır. Böylelikle, birçok yazar özellikle kadınlar yapıtlarında Cezayir kadınının içinde bulunduğu durumu kaleme alır. Frankofon Cezayir Edebiyatı'nın Avrupa'da ve Türkiye'de üzerinde çok az çalışılan yazarlarından biri olan Fatima Bakhaï de yapıtları aracılığıyla ülkesinin sessiz kadınlarının sözcülüğü görevini üstlenir. Bakhaï, Dounia adındaki bir genç kızın yaşamı üzerinden, Cezayir'de yaşanan olayları süredizinsel bir biçimle anlattığı *Dounia* adlı kurgusal yapıtında, Cezayir toplumunda yaşayan iki farklı kadın tipini betimler. Bir yandan toplumun geleneksel düzenine koşulsuz boyun eğen kadınları diğer yandan da Dounia gibi ataerkil düzene ve içinde yaşadığı toplumun

basmakalıp değerlerine başkaldıran kadınları kaleme alır. Söz konusu çalışmada, Bakhaï'nin gerek tarihsel gerekse kurmaca kişileri aracılığıyla betimlediği Cezayir toplumundaki farklı kadın tipleri tarihsel ve toplumsal değişimlere koşut olarak irdelenir. Bu bağlamda, romanda yer alan kadınları incelemeden önce, Cezayir tarihine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Tarihsel süreç

Coğrafi konumu, iklimi, verimli toprakları, yeraltı ve yer üstü varsıllıkları gereği büyük bir önem taşıyan Cezayir tarih boyunca Fenikelilerden Romalılara, Araplardan İspanyollara, Türklerden Fransızlara kadar birçok farklı ulusa ve kültüre ev sahipliği yapar. Bu çalışmada incelenen Fatima Bakhaï'nin *Dounia* adlı romanı 1829-1833 yılları arasında Cezayir'de yaşanan tarihsel olayları anlatır. Bu nedenle, burada Cezayir'deki Osmanlı İmparatorluğu egemenliği ve Fransızların Cezayir'e geldikleri dönem üzerinde durulacaktır.

Tarih boyunca birçok ulusun dikkatini çeken Cezayir XVI. yüzyılın başlarında İspanyol denizcilerin saldırılarıyla karşı karşıya kalır. Ülkelerinde, İspanyol denizcilerin varlığını istemeyen Cezayirliler, söz konusu dönemde Akdeniz'de önemli güçlerden biri olan Barbaros kardeşlerden yardım isterler (Piquet, 1948: 20). Barbaros kardeşler Cezayir halkına yardım etmeyi kabul ederler ve kısa sürede bölgede üstünlük sağlarlar. Ancak zaman içinde kimi Cezayirliler İspanyol denizcilerle iş birliği yapar ve Oruç Reis şehit olur.

> "Sadece kendi kuvvetleriyle yerlileri hakimiyeti altında" (Kuran, 1957: 3) tutamayacağının ayrımına varan Barbaros Hayreddin Paşa, 1520 yılında Cezayir'in Osmanlı İmparatorluğu topraklarının bir parçası olduğunu belirtir. Bunun üzerine, Osmanlı Devleti Barbaros'a yardım gönderir. Nitekim, "Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1529 yılında yaptığı seferle Cezayir kesin olarak Türk hâkimiyetine" (Kavas, 2015: 45) girer ve bölgedeki "İspanyol yayılmacılığı" önlenmiş olur (Hazar, 2016: 23).

Cezayir'deki Osmanlı İmparatorluğu dönemi; Beylerbeyiler (1518-1587), Paşalar (1587-1659), Ağalar (1659-1671) ve Dayılar (1671-1830) (Piquet, 1948: 25) olmak üzere dörde ayrılır. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman tarafından beylerbeyi olarak adlandırılmasıyla, Cezayir Osmanlı İmparatorluğu'nun beylerbeyiliklerinden biri olur. Cezayir'in merkeze olan coğrafi uzaklığı nedeniyle, bölgenin İstanbul tarafından yönetilmesi neredeyse olanaksızdır. Bu yüzden, kendi içinde "yarı bağımsız bir devlet gibi hüküm" (Kavas, 2015: 33) sürer. Ancak, ilerleyen yıllarda Cezayir'in İstanbul ile arasındaki ilişkilerinin zayıfladığı görülür. Bu durumu çözmek amacıyla, Osmanlı İmparatorluğu üç yılda bir paşalar göndermeye başlar (Piquet, 1948: 21) ama bu dönemde de ilişkilerde bir gelişme gözlenmez çünkü "üç yıl için gelen paşalar servet yapıp İstanbul'a dönmekten başka bir şey" düşünmezler (Kuran, 1957: 6). Böylelikle, Yeniçeriler yönetimi ele geçirirler ve on iki yıl boyunca sürecek olan Ağalar Devri başlar. Genellikle karışıklıklar içinde geçen bu dönemin hemen ardından Dayılar Devri başlar ve neredeyse iki yüzyıl boyunca devam eder. Bu dönemde, Cezayir halkı ile Osmanlılar/Türkler arasında yakın ilişkiler kurulur ve belirli bir düzen sağlanır.

1800'lü yıllara gelindiğinde ise, Osmanlı İmparatorluğu sarsıntılı bir sürece girer ve

askerî açıdan güç kaybetmeye başlar. Bu durumu kendi yararlarına dönüştürmek isteyen Fransızlar, güçlü ordusu ve üstün silahlarıyla Cezayir'e doğru yönelirler ve zorlu bir çatışmanın ardından, 1830 yılında Cezayir'i yönetimleri altına almayı başarırlar. Böylelikle yüz otuz iki yıl boyu sürecek olan Cezayir'deki Fransız egemenliği dönemi başlamış olur.

Geleneklere boyun eğen kadınlar

Fatima Bakhaï'nin Cezayir'in Oran kentinde geçen *Dounia* adlı romanı iki bölümden oluşur. Yazar, birinci bölümde Dayılar Devri'nin sonlarında Cezayir halkının günlük yaşamlarını resmederken ikinci bölümde de Fransız sömürgecilerin ülkeye gelmelerinin ardından yaşanan düzensizlikleri anlatır. Bakhaï tarihsel gerçeklikleri kurmaca bir biçimde kaleme aldığı yapıtında, söz konusu dönemde Cezayir'de yaşayan iki farklı kadın tipini de betimler. Bunlardan ilki, geleneklerin/erkeklerin/toplumun kendilerine dayattığı katı kurallar doğrultusunda yaşamlarını sürdürmek zorunda olan Mâ Lalia, Zahra, Khalti Baya ve M'Barka gibi geleneklere boyun eğen kadınlardır.

Erkeğin "özerk ve bütün bir varlık" (Beauvoir, 1986: 12) olarak kabul edildiği, kadının ise tamamen edilgen bir nesne konumuna itildiği ataerkil düzende doğup büyüyen Mâ Lalia romanda geleneklere boyun eğen kadınların en belirgin örnekleri arasında yer alır. Dounia'nın sütannesi olan Mâ Lalia gelenekler, ataerkil düzenin kuralları ve dinin yasakları üçgeninde yoğrulmuş bir kadındır. Bu bağlamda, öncelikle onun giysileri dikkat çeker. Bilindiği gibi, Cezayir toplumunda kadın gerek ataerkil düzenin gerekse dinin kuralları nedeniyle başını örter. Mâ Lalia da söz konusu kadınlardan biridir. Örneğin o üç başörtüsünü aynı anda takar; birini alnını sarmak, diğerini saçlarını örtmek ve üçüncüsünü ise başını sarmak (Bakhaï,1995: 9) için kullanır. Başörtüsü aracılığıyla kendini erkeklerden gizleyen Mâ Lalia sokakta da uluorta dolaşmaz. Dışarı genellikle Dounia ile birlikte çıkar. Böyle zamanlarda erkeklerin bulunduğu yerlerden, özellikle kahvehane önlerinden geçerken hızlıca yürür çünkü söz konusu topluma göre, örtülü bir kadının sokaktan geçmesi kahvede oturan erkeklerde bir arzu ve merak uyandırır (Bakhaï, 1995: 20).

Mâ Lalia'nın dikkat çeken özelliklerinden biri de batıl inançlarıdır. Mâ Lalia neredeyse her durumda, kendisini, ev halkını ve özellikle Dounia'yı kötü gözlerden korumak amacıyla tütsü yakar ve kurşun döktürür. Dounia'nın geleneksel düzenin kalıplarına sığmayan istekleri karşısında da aynı tutumu sergiler: "Sana nazar değdiğine eminim, kötü ruhları uzaklaştırmak için hemen tütsü yakacağım. Çiftliğe varır varmaz Khalti Baya'dan sana kurşun dökmesini isteyeceğim" (Bakhaï, 1995: 11) der. Mâ Lalia kimi zaman da türbe ziyaret eder ve dua eder: "Sidi-El-Houari, sana iyi niyetle geliyoruz, sana saygı duyuyoruz. (…) Biz samimi Müslümanlarız. Sidi-El-Houari, bizi koru!" (Bakhaï,1995: 22).

Birçok batıl inancı olan Mâ Lalia, Dounia'yı da kendisi gibi geleneklere bağlı biri olarak yetiştirmek ister. Bu nedenle, her olanakta genç kızı baskılamaya çalışır. Örneğin, Dounia dışarı çıkarken dilediğince giyinmek istediğinde, Mâ Lalia, "genç bir kız, dışarı erkek gibi giyinerek çıkmak isteyecek! Şehirde! Herkesin babanı tanıdığı yerde" (Bakhaï,1995: 11) diyerek tepkisini gösterir. Onun bu tutumunun nedeni geleneksel toplumların denetleme

düzenlerinden biri olan çevre baskısıdır. Bu toplumlarda yaşayan bireyler çevrelerinin kendileri hakkındaki düşüncelerine önem verdiklerinden attıkları her adıma dikkat ederler.

Ayrıca, Mâ Lalia artık evlenme çağına geldiği için, Dounia'nın et kurutmayı, tuzlu tereyağı ve peynir yapmayı öğrenmesi (Bakhaï, 1995: 69) gerektiğini savunur. Yaşıtları gibi onun da evde otururak nakış işlemesini ister. "İğne iplik yerine, at yularını tutmayı tercih ettiğini ne yazık ki çok iyi biliyorum" (Bakhaï, 1995: 59) diyerek Dounia'nın ata binmesini desteklemediğini belirtir.

Mâ Lalia, babası Si-Tayeb'in Dounia'ya tanıdığı ayrıcalıkları hiçbir zaman onaylamaz. Bu nedenle, Khalti Baya ile dertleştiği bir gün ona içini döker: "Kızlarının bu tür davranışlarını kabul eden babalar tanıyor musun? Söyle bana! O (Si-Tayeb) iyi bir Müslüman ama dinsizlerin ülkelerini ziyaret ettiğinden beri çok değişti ve kimse beni bunun aksine inandıramaz" (Bakhaï,1995: 44). Görüldüğü gibi, Mâ Lalia geleneksel kurallar doğrultusunda yaşayan ve Dounia'ya da geleneksel bir yaşam biçimi çizmek isteyen bir kadındır.

Cezayir toplumunun geleneklerle dolu aile hayatı içinde doğan bir "kız çocuğu Cezayir kadınlarının değerler ve tavırlar dünyasına güç sarf etmeden uyar. Annesinin ağzından erkeğin mukayese götürmez kıymetini öğrenir. Az gelişmiş bir ülkede ve özellikle Cezayir'de kadın her zaman küçük muamelesi görür. Kardeş, amca veya koca olsun, erkek ise öncelikle bir vasidir. Genç kız, erkek ile münakaşaya girmemeyi, 'erkeğin sabrını taşırmamayı' öğrenir" (Fanon, 2012: 101). Si-Tayeb'in ikinci eşi Zahra da böyle bir aile düzeninde yetişen kadınlardandır. Yukarıda da değinildiği gibi, Si-Tayeb Cezayir'deki diğer erkeklerden farklıdır, kızına da eşine de hiçbir konuda baskı uygulamaz. Ancak, üç erkek çocuk dünyaya getiren

> "Zahra hiçbir şey istemiyordu, hiçbir şeye mecbur etmiyordu, asla bağırmıyordu, yüksek sesle gülmüyordu. Her gün işini öylesine ölçülü yapıyordu ki varlığı zar zor hissediliyordu. On yıllık evlilikten sonra, Si-Tayeb'in evinde hanım değildi. Bu rolü oynamak isteyip istemediği bile merak ediliyordu. (…) Hem saygı duyduğu hem de korktuğu bir eşin gölgesinde günlerini tutkusuzca geçirmekten memnundu" (Bakhaï, 1995: 32-33).

Dounia, içinde yaşadığı toplumun cinsiyetler arası ayrımının bilincine erken yaşta varan ve böyle bir düzende yetişen Zahra'yı sever. Yalnız onunki tam bir sevgi değildir; Zahra'nın silik karakteri ve koşulsuz boyun eğişi Dounia'da daha çok bir acıma duygusu uyandırır. Nitekim, Zahra'nın yaşamının sonuna kadar erkek egemenliğini kabul etmek zorunda kalan kadınlardan biri olduğu açıktır.

Si-Tayeb'in çiftlik evinde çalışan Khalti Baya ile Oran'daki evinin işlerini yapmakla yükümlü M'Barka da geleneklere boyun eğen diğer kadınlardandır. Yapıtta onlarla ilgili çok fazla bilgiye yer verilmez. Khalti Baya genellikle ya iş yaparken ya da tütsü yakıp kurşun dökerken betimlenir. O bu konuda Mâ Lalia gibi çok çok titizdir, buhurdanı evin her yerinde özellikle karanlık ve çok girilmeyen yerlerde sallar. "Dolapları, sandıkları, banyoyu, terastaki çamaşır odasını" (Bakhaï, 1995: 98) bile unutmaz. Neredeyse hiç konuşmayan ve kendi sessizliğinde yaşamını sürdüren Mali'li M'Barka ise ev işleri yaparken, kurşun dökme

eylemlerini izlerken ya da gidenlerin ardından su dökerken resmedilir.

Görüldüğü gibi, Mâ Lalia, Zahra, Khalti Baya ve M'Barka yaşamları boyunca erkek egemenliğini kabullenmek zorunda kalan ve hiçbir zaman kendilerini savunabilecek güce sahip olamayan kadınlardan sadece birkaçıdır çünkü onların içinde bulunduğu söz konusu toplumda "erkek 'majör'dür; ama diğer varlıklardan sayıca üstün olduğu için değil, her türlü varlık erkek ölçütünde içerildiği için öyledir" (Colebrook, 2013: 183).

Başkaldıran kadınlar

Fatima Bakhaï *Dounia* adlı romanında ataerkil düzenin kendilerini çıkmazlara sürüklediği kadınların yanı sıra geleneklere, Türklere ve Fransızlara başkaldıran Dounia gibi kadınları da betimler. Adı yaşam (Bakhaï, 1995: 282) anlamına gelen, sonbaharın farklı tonlardaki yaprakları gibi güzel saçları olan Dounia yaşıtlarına göre çok şanslıdır çünkü tüccar babası Si-Tayeb içinde yaşadıkları toplumun diğer erkeklerinden farklıdır (Bakhaï, 1995: 88). Bilindiği gibi, Cezayir'de genellikle "bir ailede erkek çocuğun dünyaya gelmesi, kız çocuğuna nazaran çok daha fazla heyecanla karşılanır" (Fanon, 2012: 100). Böyle bir ailede doğan kız çocuğu,

> "(…) babasının karşısında gözükmemeye dikkat eder. Ergenlik döneminde genç kızlıktan kurtulup, kadınlık özellikleri kendini belli etmeye başlayınca, babanın kızıyla yüz yüze gelmesi istenmez adetâ" (Fanon, 2012: 101).
>
> "Babasının önünde konuşmaktan, babasına bakmaktan utanır. Babası da ondan utanır. Aslında, derinlemesine yapılan bir tahlil babanın kızında kadınlığı, dişiliği gördüğünü ortaya koyar. Buna mukabil olarak, kız da babasında erkekliği… Yasaklamalar, şahsiyetlere o derece işlemiştir ki, bir arada bulunmak, her iki taraf için de tahammül edilmez bir hal alır" (Fanon, 2012: 102).

Bu kurallar Dounia için geçerli değildir çünkü Si-Tayeb Dounia'yı çok sever. Kızını görünce kaybettiği ilk eşini anımsar, bütün sorunlarını unutur ve yüzünde bir gülümseme belirir (Bakhaï, 1995: 14). Kızıyla uzun uzun konuşur, sık sık ona armağan verir. Ayrıca kızının iyi bir eğitim almasını istediği için onu okula gönderir. Onun yaşındaki kızlar Kur'an'dan sadece birkaç ayet okuyabilirlerken Dounia okuma, yazma, matematik, coğrafya, tarih, şiir ve biraz da hukuk öğrenir (Bakhaï, 1995: 17). Zaten genç kızın büyük bir öğrenme arzusu vardır, çevresindekilere durmadan sorular sorar. Hristiyanlığa (Bakhaï, 1995: 53-54) ve İspanyolca'ya (Bakhaï, 1995: 83) merak duyar.

Babasının kendisine sunduğu olanakların ayrımında olan Dounia'nın başkaldıran bir yapısı vardır. Dounia, ona gelenekler doğrultusunda bir yaşam belirlemeye çalışan sütannesi Mâ Lalia ile sürekli bir çatışma içindedir. Geleneklere körü körüne bağlı olan sütannesine "erkek gibi giyinip çıkmama izin ver" (Bakhaï, 1995: 11) diyebilecek kadar yüreklidir. Her olanakta başörtüsünü çıkartır (Bakhaï, 1995: 31). Çiftlik evlerine gittiklerinde ise, Mâ Lalia'nın öfkesine karşın, kabarık gömleğini, pileli pantolonunu ve sarı deriden çizmelerini giyer (Bakhaï, 1995: 43-44). Ayrıca, içinde yaşadığı toplumun erkekleri gibi ata biner ancak bununla da yetinmez. "Baba, seni ne kadar kıskandığımı bilseydin! Hayatımda bir kez

fantazyaya[1] katılmayı o kadar çok isterdim ki!" (Bakhaï, 1995: 60) diyerek erkekler gibi binicilik etkinliklerinde yer almak istediğini belirtir.

İçinde yaşadığı toplumun geleneklerine, süt annesi Mâ Lalia'ya başkaldıran Dounia, Osmanlılar/Türkler konusunda da düşüncelerini dile getirmekten hiçbir zaman çekinmez. Oran Bey'inin ilk eşi Lalla Badra ile tanıştığında da bu tutumunu sürdürür. Lalla Badra kendisine bir Kuloğlu olup olmadığını sorduğunda, Dounia "hayır, Arap" (Bakhaï, 1995: 71) diye gururla cevap verir. Lalla Badra bu açık sözlü genç kızı çok sever ve onu düzenleyeceği şenliğe davet eder. Dounia'ya göre bu davete katılmak vatana ihanet (Bakhaï, 1995: 73) gibidir bu nedenle şenliğe gitme konusunda kararsızdır. "Türkler benim ülkemin efendileri (…) ama bizden hoşlanmıyorlar. (…) Beni davet eden Türk kadınıydı! Ben ondan hiçbir şey istemedim! Öyleyse oraya başım dik gidebilirim!" (Bakhaï, 1995: 73) diyerek düşüncelere dalar. Ardından şenliğe gitmeye karar verir ancak genelde giymek istemediği Arap geleneklerine uygun bir giysiyi yeğler (Bakhaï, 1995: 74). Davette Lalla Badra Dounia'yı çok iyi karşılar, onu bütün konuklarına tanıtır. Dounia Lalla Badra'dan, onun konukseverliğinden çok etkilenir ve ikisi yakın bir dostluk kurarlar. Birlikte at gezileri yapıp uzun uzun konuşurlar. Böyle zamanlarda Dounia "hepimiz Müslümanız, neden bu farklılıklar!" (Bakhaï, 1995: 86) diyerek içindeki boyun eğmeyen kızı gün yüzüne çıkartır.

Dounia'nın Türklere karşı başkaldırısı tarihsel değişimlere koşut olarak evrilir. Ülkesindeki Türk varlığından rahatsız olan, asla bir Türk ile evlenmeyeceğini her olanakta dile getiren Dounia'nın düşünceleri Fransızların Cezayir'e gelmeleriyle birlikte köklü değişikliğe uğrar. Fransız sömürgecilerin ülkesini ele geçirmelerini istemeyen Dounia bu kez Türkleri savunur. Mâ Lalia ile konuşmasında "hiçbir şeyden korkmuyoruz (…) Bu Fransızlar hızla tekrar denize atılacaklar ve eğer Dayı'nın adamları yetmezse, bu toprağın bütün erkekleri hep birlikte ilerleyecek" (Bakhaï, 1995: 149) diyerek Türklerden yana olduğunu gösterir.

Tıpkı Dounia gibi, Si-Tayeb de ülkesinde Fransız varlığını istemez bu nedenle diğer Cezayirli erkeklerle birlik olup Fransızlarla nasıl savaşacaklarının yollarını arar. Ancak ilerleyen günlerde, Si-Tayeb atlarını çalmak için evine gelen Fransızlardan biri tarafından öldürülür. Bu olaya tanıklık eden terastaki Dounia ise babasının öcünü alır. Bütün zincirlerini kıran genç kız artık "ne bir kadın ne de bir çocuk"tur (Bakhaï, 1995: 289). Ülkesini ve topraklarını korumak için babasının cellabesini[2] üzerine geçirir ve atına atlar. Fransızlara karşı verilen savaşta yerini alır ancak çok geçmeden öldürülür. Görüldüğü gibi, Dounia kimi zaman geleneklere ve ataerkil düzene, kimi zaman Türklere, kimi zaman da Fransızlara başkaldıran savaşçı bir kadındır.

Romanda yer alan özgür kadınlardan bir diğeri de Lalla Badra'dır. O, otuzlu yaşlarını geçmiş, ince ve uzun bir kadındır. Ata biner ve çok iyi silah kullanır. Diğer kadınlardan farklıdır bu nedenle onların arasında mutlu değildir. Davete gelen Dounia'ya "görüyorsun, bütün bu kadınlar korkak! Onlar her şeyden, ailelerinden, eşlerinden, çocuklarından, yaşamdan korkuyorlar! Bazen beni sıkıyorlar!" (Bakhaï, 1995: 78) diyerek içini döker. Kendisi onlar gibi eşinden korkmaz; aksine eşi, Hassan Bey, vebadan bile daha çok Lalla Badra'dan korkar (Bakhaï, 1995: 41). Bu nedenle gerek özel yaşamında gerekse yönetim

işlerinde her zaman Lalla Badra'nın sözünü dinler.

Romanın boyun eğmeyen kadınlarının sonuncusu ise Dounia'nın Yahudi arkadaşı Naima'dır. Cezayir toplumunda, kadınlar ailenin namusunu kirletecek biri olarak görülürler. Bu nedenle erken yaşta evlendirilirler. Söz konusu "(…) erken evlilikler, sofraya uzanan kaşık sayısını azaltmak için değil, statüsü belirsiz yeni bir kadını (çocuk-kadın) evde tutmamak içindir. Kadınlık niteliklerini kazanan genç kız hemen evlenmeli, çoluk çocuğa karışmalıdır." (Fanon, 2012:101). Ancak, tıpkı giysileri ve eğitimlerinde olduğu gibi kadınların eş seçimleri de erkeklerin başka bir deyişle babalarının ya da ağabeylerinin ellerindedir.

> "Genel bir kaide olarak, evliliğe, Cezayir'de aileler karar verir. Hemen hemen her seferinde müstakbel koca karısının yüzünü evlendikten sonra görür. (…) Az gelişmiş ülkelerde evlilik, fertler arasında bir antlaşma değil, klanın klanla, kabilenin kabileyle, ailenin aileyle yaptığı antlaşmadır" (Fanon, 2012:109).

Geleneklere bağlı bir ailesi olan Naima da bu durumla karşı karşıya kalır. Amcası Naima'nın oğlu Moshé ile evlenmesini ister. Babası da kızına danışmadan bu evliliğe onay verir. Ancak genç kız durumu öğrendiğinde karşı çıkar. Yaşadıklarını yakın arkadaşı Dounia'ya anlatır: "Moshé'den o kadar çok nefret ediyorum ki bunu yapacak cesareti buldum" (Bakhaï, 1995: 109). "Hapsedildim, evin hizmetçisi oldum. Babam artık benimle konuşmuyordu ve senin de anlayabildiğin gibi ne dışarı çıkmaya ne de misafir kabul etmeye hakkım vardı" (Bakhaï, 1995: 110). Naima kendisini dövmelerine, günlerce eve kapatmalarına karşın kararından asla dönmez. Sonunda vazgeçen ailesi olur. Yaşadıklarının ardından, Naima sinagoga gittiği bir gün, orada Zakaria adında biriyle tanışır ve onunla evlenmeye karar verir. Üstelik ailesini de bu duruma ikna eder.

Görüldüğü gibi, Dounia, Lalla Badra ve Naima kendilerine dayatılan bütün zorluklara ve uğradıkları işkencelere karşın hiçbir zaman yılmayan, amaçları uğruna savaşmaya devam eden kadınlardan sadece birkaçıdır.

Sonuç

Geleneksel kuralların, ataerkil düzenin ve dinin toplum ve bireyler üzerinde yaptırım uyguladığı Cezayir'de, kadınlar genellikle erkeklerin egemenliğinde yaşamak zorunda kalırlar. Doğdukları andan ölene kadar, her türlü haktan yoksun bırakılırlar, sürekli aşağılanırlar ve içinde yer aldıkları topluma yabancılaştırılırlar. Böylelikle dipsiz kuyulara sürüklenen kadınlar bütün yaşamlarını kendi sessizliklerinde geçirirler. Ancak kimi zaman içinde yer aldıkları karanlıklardan kurtulmak isteyen kadınlar ayaklanırlar ve erkeklere/topluma/kendilerine dayatılan kurallara başkaldırırlar.

Fatima Bakhaï'nin *Dounia* adlı yapıtında da Cezayir'de yaşayan iki farklı kadın tipi betimlenir. Bunlar geleneklere boyun eğen ve başkaldıran kadınlardır. Romana göre; erkeklerin hep bir adım gerisinde oldukları düşüncesi kendilerine doğar doğmaz aşılanan Mâ Lalia, Zahra, Khalti Baya ve M'Barka gibi kadınların içinde bulundukları durumu kanıksadıkları açıktır. Bu nedenle, ataerkil düzene, geleneklere ve erkeklere koşulsuz boyun

eğerler ve hiçbir zaman içinde bulundukları düzeni sorgulamazlar. Üstelik, çevrelerindeki kızları da kendileri gibi yetiştirmek için büyük bir çaba gösterirler. Buna karşın, Dounia, Lalla Badra ve Naima ise kimi zaman içinde bulundukları toplumun basmakalıp değerlerine kimi zaman da ülkelerini korumak amacıyla düşmanlarına başkaldırmaktan korkmayan yürekli kadınlardandır. Sonuç olarak, Bakhaï'nin tarihsel ve kurmaca kişileri aracılığıyla ülkesinin kadınlarını ve bu kadınların tarihsel ve toplumsal değişimlere koşut olarak evrilmelerini bütün ayrıntılarıyla kaleme aldığı açıktır.

Notlar

1 Fantazya atlı binicilik gösterisidir.

2 Başlıklı bir tür üst giysisi.

Kaynaklar

Bakhaï, F. (1995). *Dounia*. Paris: L'Harmattan.

Beauvoir, S. (1986). *Kadın evlilik çağı* (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel.

Colebrook, C. (2013). *Gilles Deleuze* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Doğu Batı.

Fanon, F. (2012). *Cezayir bağımsızlık savaşının anatomisi* (K. Çileçöp, Çev.) İstanbul: Pınar.

Hazar, N. (2016). *Türkiye-Afrika ilişkileri:* Türkiye'nin dost kıtaya açılım stratejisi. Ankara: Akçağ.

Kavas, A. (2015). *Osmanlı-Afrika ilişkileri*. İstanbul: Kitabevi.

Kuran, E. (1957). *Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali karşısı*nda *Osmanlı* s*iyaseti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Millett, K. (2000). *Cinsel politika* (S. Selvi, Çev.) İstanbul: Payel.

Piquet, V. (1948). *Autour des monuments musulmans du Maghreb: esquisses historiques. 3. Maroc.* Paris: G.- P. Maisoneuve.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).